
**ЗНАМЕНИТІ ПОДІЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

РОМАН ОФІЦИНСЬКИЙ

**УБИВСТВО
СТЕПАНА БАНДЕРИ**

Харків
«ФОЛІО»
2024

Вступ

Воля або смерть

Життя треба прожити так, щоб після смерті вороги боялися тебе ще більше — цей крилатий вислів можна прочитати як кредо людини, для якої воля України була понад усе.

Перед вами науково-популярна книжка «Убивство Степана Бандери» — про визначну людину, що давно відійшла в засвіти, однак і досі привертає увагу багатьох у світі, надто недругів сучасної України.

У ній мовиться про передумови, причини, підготовку, виконання та довготривалі наслідки терористичного акту в Мюнхені, здійсненого обідньої пори 15 жовтня 1959 року, та його світове відлуння — в історіографіях, художній літературі, кіномистецтві, політичних дискусіях і масовій свідомості.

Чільного українського націоналіста Степана Бандеру вбив у Федеративній Республіці Німеччині бойовик-нелегал Комітету державної безпеки СРСР Богдан Сташинський за таємним наказом вищого радянського керівництва, найперше Микити Хрущова.

Сюжетні лінії розповіді про трагічну подію розкриваються в літературно-науковому жанрі есе. Йдеться про стійку, нерозривну і взаємопроникну сув'язь минулого й сьогодення, що оприявнюється найчастіше сподівано, а нерідко — зовсім неждано й вибухово.

З тим, щоб 14 жовтня 2022 року гідно відзначити 80-ліття створення Української Повстанської Армії, майже сотня народних депутатів задалегідь запропонувала Президентові України повернути Степанові Бандері звання Герой України, посмертно надане йому 2010-го й скасоване судом невдовзі.

А восени 2021-го в міжнародних соціальних медійних мережах — платформах відео TikTok та YouTube — унаслідок флешмобу українських школярів несподівано набрала мільйони переглядів популярна патріотична пісня в різних виконаннях. Вона починається словами: «Батько наш — Бандера, Україна — мати, ми за Україну будем воювати!» У її композиції прощальна розмова матері з важкопораним сином — героєм-повстанцем. Він помирав під дубом у зеленому буянні. Відходив у засвіти після нищівного, але переможного бою з ворогами-«москалями». Оплакуючи, мати його поховала, а на могилі написала: «Слава Україні! Всім героям слава!»

Власне, образ найвідомішого націоналіста віддавна поріднився з пісенною традицією. На мелодію знаменитого романсу «Черемшина», створеного поетом Миколою Юрійчуком і композитором Василем Михайлюком 1965 року в місті Вашківці Чернівецької області, відразу ввійшли в масовий вжиток численні парафрази: «Знов Бандери голос чути в лісі, автомат заховано у стрісі...» У них акцентувалося на вірності Україні, по-справжньому вільній. Отак в емоційному протесті пісенно продукували альтернативні прогнози розвитку упокореної нації поза тоталітарною дійсністю.

Не меншої популярності нині зажив гімн «Хай живе Степан Бандера!» з безкомпромісним зачином «Смерть або воля в карпатських лісах!» і натхненним приспівом:

Слава нашому Бандері й усім воякам,
Хто за вільну Україну голову поклав!
Хай живе Степан Бандера у наших піснях
Та не згасне його слава і в наших серцях!

Коли співається про «батька Бандеру», то не про буквалізм ідеться, а про тих, хто здатен боронити від навали ворога свою родину, рідну землю, яка уособлюється з матір'ю. Це означає захищати Україну, воювати самовіддано й героїчно, всупереч безнадійним обставинам, а не покійно вичікувати кращої долі вдома чи за кордоном.

Не пісню єдиною, звісно, вичерпуються ось уже майже столітні пристрасті за Степаном Бандерою. Бракує лиш емоційно переконаливого втілення високого градуса їхньої напруги в довершеній художній формі. Подібно до іменитої американської стрічки Мела Гібсона «Страсті Христові» 2004 року — біографічної драми про останні дванадцять годин земного життя Ісуса Христа.

Як відомо, Степан Бандера ніколи не навідувався у Велику Україну. Другу половину життя, надто останнє двадцятиліття, він провів поза рідний краєм, а через інформаційну ізоляцію в нацистському концтаборі дізнався про УПА лишень у вересні 1944 року.

Проте жодна фігура української історії так духовно не озброює Україну, що веде визвольну війну з Росією від 2014 року за повернення тимчасово окупованих Криму та частини Донбасу. Жодна українська постать не викликає схожого шквалу контрверсійних почуттів у найближчих сусідів.

Його критикують і вшановують, дошуковуються справжнього, зауважують нетотожності міфу та історії, уточнюють збіги й розбіжності народної та художньої творчості з перевіреними фактами.

Кожна нація, що розбивала ворожі кайдани, має свого Бандеру. Він єдне сучасне покоління нескорених із минулими — тими, як сотні тисяч рішучих українців 1920–1950-х, котрі відважно воювали під усвідомленим гаслом «Свобода народам! Свобода людині!»

Показово завершився проект «Великі українці» телевізійного каналу «Інтер» у травні 2008 року, де охочі голосували телефоном і sms-повідомленнями. На його завершенні, фігурально кажучи, сповідники політичної коректності маніпулятивно «вкинули» стільки голосів, щоб князя Русі Ярослава Мудрого перемістити з четвертого місця на перше, що доти впевнено посідав Степан Бандера, провідник українських націоналістів. А його перемістили на третю сходинку — після лікаря Миколи Амосова.

У пересічному житті всяке трапляється. Тим паче — у долі непересічних людей. Степан Бандера часто перетворював прикрі поразки на гучні перемоги. Як політик, він радикально атакував, розраховуючи на власні сили й обравши життя на лезі.

Щоб суццоу зануритись у минулий час, потрібне терпіння. Адже там нема достоту святих. Маємо спадщину, на яку заслуговуємо. Поставмося до неї з розумінням, замислившись, а що видатного залишимо по собі.

Ось чому ця книжка саме для доброзичливих читачів — шанувальників світової та української історії.

1

Життя

Молодий Бандера був шатеном низького зросту — 159 см. Шулґа — ліворукий від природи. Співав у хорі в других басах, добре читав ноти, мав музикальний слух, грав на гітарі та мандоліні, а в «Пласті» був барабанщиком. У цій молодіжній організації перебував вісім років — від жовтня 1922-го й отримав перше псевдо — Баба.

Замолоду підтягувався однією рукою на турніку. Вирізнявся стрибучістю, тому його залюбки брали в команду для гри в баскетбол (кошиківку). Уподобав шахи, туризм, лижі (лещетарство). До його спортивних захоплень належали також легка атлетика (біг) і плавання [11, с. 15–19]. Не курив і не вживав алкоголь. Мав водійські права, кермував і самотужки лагодив автівку.

У квітні 1959 року, за пів року до загибелі, Степан Бандера підготував автобіографію — «Мої життєписні дані» — для генерального консульства США у Мюнхені, коли потребував американської візи. Його спроба відвідати Сполучені Штати не мала успіху, на відміну від удалого візиту до Канади 1954 року.

В «Особовому фондi Степана Бандери», що в Архіві ОУН у Лондоні зберігся автобіографічний машинопис на 13 аркушах [1, спр. 37]. Його від 1961 року й донині неодноразово оприлюднювали з редакційно-коректорськими правками [5, с. 27–39]. Автор

діловим стилем висвітлив подробиці свого життя, однак тільки до січня 1940 року — початку першого розколу ОУН. Оскільки він був публічною особою, хоч і ретельно законспірованою, то біографічних публікацій про нього не бракує.

Народився 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів повіту Калуш Королівства Галичини та Володимирії Австро-Угорщини — держави, повна назва якої — Королівства і землі, представлені в райхсраті та землі священної угорської корони святого Стефана.

Мати Мирослава Глодзінська (1890–1922) була донькою місцевого греко-католицького пароха. Батько Андрій Бандера (1882–1941) саме очолював парафію, до якої належали села Старий Угринів і Бережниця-Шляхетська. Тим часом рід Степана Бандери за батьковою лінією походив із міста Стрий, радше — передмістя Лани, де господарювали дід Михайло і баба Розалія — міщани-землероби.

Від листопада 1918 року батько — депутат парламенту Західноукраїнської Народної Республіки. Служив капеланом в Українській галицькій армії, повернувся додому аж улітку 1920-го, коли син закінчив перший клас гімназії.

Степан — друга дитина із восьми нащадків своїх батьків. Старша від нього — сестра Марта-Марія, молодші — брати Олександр, Василь, Богдан, сестри Володимира, Оксана і Мирослава (наймолодша померла немовлям).

До початкової школи не ходив, бо сільського вчителя мобілізували, коли вибухнула Перша світова війна. Освітні основи опанував із домашніми вчительками. У жовтні 1919 — травні 1927 років учився в Стрийській українській гімназії, мешкаючи в діда і баби в Ланах із братами і сестрами, які також здобували середню освіту.

Гімназист Бандера вперше потрапив до польського поліцейного відділку 1920 року в Стрию за намальовані в зошитах і книжках

національні герби — тризуби. Відбувся легким фізичним покаранням — побиттям.

У 1922-му померла мати від туберкульозу горла, а хлопець два місяці провів у лікарні, лікуючи ревматизм колінних суглобів. Переміг недугу і записався в «Пласт» — у курінь імені князя Ярослава Осмомисла. Інколи на самоті загартовувався тортурами, як-от: заганяв голки під нігті. До речі, пластунами були багато знаних діячів ОУН й УПА.

До політичної діяльності його заохотив активіст визвольного руху Степан Охримович (1905–1931), випускник-відмінник Стрийської гімназії 1923 року. Спочатку він дав тезкові читати програмні твори, найперше брошуру Миколи Міхновського «Самостійна Україна», згодом долучив до ОУН.

У 1922–1924 роках разом з односельцями юний Степан Бандера симпатизував Українській радикальній партії. Разом з однодумцями її заснував 1890 року геніальний письменник, багатогранний науковець, оригінальний мислитель Іван Франко, але згодом покинув її лави. У молодому та зрілому віці Бандера теорію та практику соціалізму категорично відкидав.

У його гімназійному атестаті від 27 травня 1927 року досить високі оцінки: «дуже добре» — математика, пропедевтика (вступ до) філософії, релігія, руська (українська) мова, фізика; «добре» — грецька, латинська і німецька мови, природознавство, тілесні вправи (фізична культура); «задовільно» — історія, польська мова.

Після матури, тобто іспитів за середню освіту він мав намір навчатися в Українській господарській академії в Подєбрадах (Чехословаччина). Однак йому відмовили в закордонному паспорті, тож юнак повернувся в рідне село. Працював у господарстві батька, читальні «Просвіти», керував хором, самодіяльним театром,

спортивно-пожежним товариством «Луг», виступив співзасновником кооперативу (торгового закладу), долучився до підпілля Української військової організації як розвідник і пропагандист.

У вересні 1928 року Степана Бандеру зарахували до Вищої політехнічної школи у Львові (нині Національний університет «Львівська політехніка») студентом агрономічного відділу. Перша половина чотирирічного навчання (вісім семестрів) була у Львові, а друга — в прилеглому селі, а нині місті Дубляни. Загалом Бандера заплатив за цю освіту 641 злотий. Для порівняння: добра дійна корова тоді коштувала 100 злотих [11, с. 26].

Проте диплом інженера-агронома Степан Бандера не отримав. Скласти випускний іспит завадив арешт напередодні — 14 червня 1934 року.

Уперше польська поліція його арештувала 20 грудня 1928 року в рідному селі за антидержавну діяльність — розповсюдження підпільних листівок, співи заборонених пісень, революційні промови. Його короткочасно ув'язнили в Станіславі (нині Івано-Франківськ) й описали зовнішність: зріст 159 см, густе темне русяве волосся, блакитні очі, здорові зуби (три відсутні), щупла постать, нормальна вимова, володіння українською, німецькою, польською мовами [11, с. 36].

Такий вигляд мав двадцятилітній юнак, який також дописував до гумористичного журналу «Гордість нації» під псевдонімом Матвій Пардон та копіював на прохання товаришів лідера мирного руху за незалежність Індії Махатму Ганді — риторикою, мімікою, жестами.

В ОУН Степан Бандера від її створення. Його рекомендував уже згаданий Степан Охримович, керівник крайової ексекутиви (виконавчого органу) українських націоналістів. Бандера поширю-

вав підпільні видання в Стрийській окрузі. У 1930–1933 роках його десять разів затримували, зокрема через убивства у Львові агента поліції Євгена Бережницького (червень 1931), комісара Еміліяна Чеховського (березень 1932) [11, с. 39].

Як заступник керівника крайової ексекютиви, Степан Бандера конспіративно мандрував Австрією, Німеччиною, Чехословаччиною, відвідував Берлін, Відень, Данциг (нині Гданськ), Прагу. Подовгу розмовляв з головою ОУН Євгеном Коновальцем.

У червні 1933 року його затвердили крайовим провідником. Нове псевдо — Лис [11, с. 52, 55, 57]. Він одразу розширив бойові акції — терор проти польських і радянських службовців, українських прихильників польської та радянської держав. На той час це був єдиний спосіб відкрити очі світовій громадськості на безчинства польської поліції і військових, які вбивали корінне населення за найменшу непокору, а також привернути увагу до голодомору у Великій Україні.

За наказом Степана Бандери члени ОУН вдалися до голосних атентатів — убивств. Микола Лемик 22 жовтня 1933 року застрелив із пістолета Ortgies секретаря радянського консульства у Львові Олексія Майлова на знак протесту проти геноциду 1932–1933 років у Радянській Україні.

У 1934 році полягли три жертви, причому дві наступні від пострілів з одного й того самого пістолета «Гішпан» калібру 7,65 [6, с. 54, 61]. 9 травня в Стрийському парку у Львові Роман Мигаль прикінчив українця Якова Бачинського, випускника гімназії, агента польської поліції. Григорій Мацейко 15 червня у Варшаві стратив міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького за масштабні brutальні репресії проти українців — пацифікацію 1930 року. 25 липня Михайло Цар убив з револьвера Ortgies директора Львів-

ської української академічної гімназії Івана Бабія за співпрацю з польською поліцією.

Ці терористичні акти гостро засудив глава Української греко-католицької церкви митрополит Андрій Шептицький.

Польська поліція арештувала Бандеру за день до вбивства Перацького, обґрунтовуючи свої дії здобутими таємними документами ОУН начебто з «архіву Сеника» [6, с. 129]. Чехословацька поліція роком раніше в Празі на квартирі Омеляна Сеника, члена Проводу українських націоналістів — керівного органу ОУН, виявила чимало писемних джерел — 2,5 тисячі одиниць (418 оригіналів і 2055 копій), що стосувалися кадрів, фінансування організації тощо.

За цим архівом наглядали члени проводу Ярослав Барановський та Омелян Сенік. Отож Степан Бандера послідовно винуватив їх у зраді, що послужила потім йому однією з причин розколу ОУН.

Тим часом Євген Коновалець найважливіші документи ОУН зберігав у Женеві та Римі. Насправді «архів Сеника», на який нарочито посилалися прокурори на Варшавському судовому процесі [6, с. 81, 87, 97, 106, 119], польські розвідники зібрали в кількох країнах за багато років [37, с. 56]. Його спалили у Варшаві у вересні 1939-го, на початку Другої світової війни.

Міністр закордонних справ Чехословаччини Едвард Бенеш повідомив тоді, що його держава жодного «архіву Сеника» Польщі не передавала. Конфісковані в Барановського та Сеника документи, які містилися у двох ручних валізах, після їх вивчення в головному штабі чехословацьких збройних сил, повернули управлінню поліції в Празі.

Саме справа «архіву Сеника» принесла Степанові Бандері популярність. Він гучно заявив про себе на двох судах проти членів ОУН — 12 у Варшаві (18 листопада 1935 — 13 січня 1936) і 23-х

у Львові (25 травня — 26 червня 1936). Як організатора вбивства міністра Перацького, його, 27-літнього, чекала смертна кара, яку замінили довічним ув'язненням. У Львові за державну зраду (належність до ОУН) і співучасть у вбивствах йому присудили ще один довічний строк.

Загалом у 1929–1934 роках польська влада арештувала понад тисячу членів ОУН. Чотирьох із них засудили до страти, 16 — до довічного ув'язнення. Загалом українські націоналісти зорганізували сотні пропагандистських і десятки бойових акцій.

Варшавський судовий процес відбувався на очах дипломатів і кореспондентів світової преси. Молодих і незламних підсудних було уславлено як мучеників за ідею.

Найбільше їх вразила поведінка Бандери, який не вважав себе громадянином Польщі, не визнав польських законів. На запитання про громадянство відповів: «Українське». Відмовився говорити польською та спілкувався українською.

Так само чинила більшість підсудних. Вони віталися: «Слава Україні!», а вирокі зустріли вигуком: «Хай живе Україна!»

У Львівському суді Степан Бандера пояснив, чому наказав провести бойові акції, в яких загинули четверо осіб. Він заперечив інкримінований мотив убивства Майлова — розрив стосунків Польщі та СРСР, позаяк ОУН не орієнтується на треті сторони. Бабій відкрито сприяв польській поліції у викритті націоналістів, а Бачинський був її конфідентом — таємним агентом.

Терористичну акцію в радянському консульстві Бандера обґрунтував тим, що комунізм або більшовизм — світоглядно протилежний націоналізму, винищує східних українців «масовими розстрілами в підземеллях ГПУ, виголоджуванням мільйонів людей та постійними засланнями на Сибір та Соловки» [7].

Зміст

Вступ. Воля або смерть	3
1. Життя	7
2. Родина	22
3. Замахи	28
4. Загибель	37
5. Похорон	43
6. Слідство	49
7. Убивця	60
8. Суд	74
9. Вирок	85
10. Замовники	93
11. Відгомін	100
12. Дискусії	108
Насамкінець. Героїзм і жертвність	116
Джерела	120
Скорочення	124